AKRABA OLMAYAN DİLLERİN BİRBİRİNE ETKİSİ VE BU ETKİLEŞİMİN SONUÇLARI

The influences and the results of these influences of non relative languages to each other

Nermine MEMMEDOVA*

ÖZ

Dil en önemli iletişim aracıdır. Bütün dünya milletleri her zaman birbirlerinin dillerinden etkilenmişlerdir. Bu etkileşim sonucu bir dil diğerinden kelimeler almış veya başka bir dile kelimeler vermiştir. Böyle bir etkileşim sadece kelimeler için değil çeşitli kalıp ifadeler, atasözü ve deyimler, hatta cümle ve metin yapılanmaları için de söz konusu olmuştur. Makalede, kısmen Azerbaycan Türkçesinin, daha geniş bir ölçekte ise Türkiye Türkçesinin yabancı dillerden aldığı söz varlığı birimlerinin sözlüksel konumu ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler

Türkçe, Etkileşim, Alıntı Kelimeler, Deyim, İletişim

ABSTRACT

Language is the most important means of communication. All nations of the world influenced each other's languages. As a result of this interaction every language borrowed and lend words to each other. This kind of interaction was possible not only for words but also for sayings, proverbs, phrases and idiom, even for structures of sentences and texts. In this article the lexicographic positions of the worlds barrowed from foreign languages mostly to Turkish and partially to Azerbaijani are studied.

Key Words

Turkish, Interaction, Loan Words, Idiom, Communication.

Birbiriyle akraba olmayan dillerin birinin diğeri üzerindeki etkisi kaçınılmaz bir gerçektir. Bu etki sonucunda bir dil diğer dilden kelimeler ve terimler alır ve bunun sonucunda dilin sözcük ihtiyacı belli bir ölçüde zenginleşir. Bir dili gelişimine ve dil bilimsel içeriğine göre diğer dillerin etkilemesi olgusu, çoğu kez dil dışı sebeplerle ilintili nitelendirilmektedir. Ancak bu etkileşim, dilin tarihî ve çağdaş dönemlerindeki gelişimine önemli dil içi nedenlerle bağlantılı olduğundan kendini çeşitli şekillerde göstermektedir. Dolayısıyla, dilin kelime hazinesi ve bilgisi bölümünün biçimlenmesi, toplumda oluşan sosyal, siyasî ve kültürel değişimlere dolaylı ve dolaysız olarak dayanmaktadır. Başka dillerden sözcük ve sözlüksel kalıplar alınarak yeni dil bilimsel birimlerin ifade edilmesi veya var olan kavramları birbirinden ayırt etmek ve adlandırmak için başka dillerin kelime hazinesinden yararlanılması, bir dilin diğerinden temel ve yardımcı morfemleri alarak kullanması anlamına gelmektedir. Bütün bunlar, çoğunlukla dil dışı faktörlerle bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Dil içi faktörler ise, bir dilde yeni eşya ve kavram belirten eşdeğer sözlüksel birimlerin olmayışına bağlı olarak söz konusu dilde ortaya çıkan çeşitli kelimelerin ve diğer dil-kullanım ihtiyaçlarının dil bilimsel ve eş görünümlü olarak giderilmesiyle belirlenebilmektedir.

Günümüzde, Batı uygarlığının çeşitli ulusal kültürlere ve yerel nitelikteki millî ve manevî değerlere küresel-kültürel ölçekteki yozlaştırıcı etkisi, gittikçe yoğunlaşmaktadır. Dünyadaki çeşitli milletler, halklar ve toplumlar söz konusu olumsuz etkiye karşı en çok kendi

* Bakü Devlet Üniversitesi, Doğu Bilimleri Fakültesi, Türk Filolojisi Böl. Öğretim Gör. narmina@box.az

folklorunu ve halk dilini geliştirmekle ve onlardan yararlanmakla direnmektedirler. Sözgelimi 1990'lı yıllardan beri Türk Cumhuriyetlerinde ve akraba Türk topluluklarında çeşitli folklorik törenlerin, kurultayların düzenlenmesi, konuya ilişkin çalışmaların yoğunlaştırılması ve üniversitelerde Folklor Bölümlerinin ve Enstitülerinin kurulması bu direnişin açık bir göstergesidir. Sözgelimi Azerbaycan Türkçesinde, folklorik içerikli dil içi faktörlerin tetikleyici etkisiyle 1990'lı yıllardan beri halk dilinden gelen kelimelerin, atasözü ve deyimlerin kullanın sıklığının gittikçe genişlenmesi de, Türk Dünyasında küresel-kültürel yozlaşmaya karşı ortaya çıkan etkenlerden biri olarak değerlendirilebilir niteliktedir.

Azerbaycan Türkçesi, son iki yüz yıl içerisinde Rusçayla çok sıkı dil alakaları yaşamıştır. Azerbaycan Türkçesinde, Rusçadan alınan veya Rusça vasıtasıyla çeşitli Batı dillerinden alınan çoğu sayıda kelime kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, evrensel nitelikteki birçok atasözü ve deyimin Azerbaycan Türkçesindeki oluşumunda söz konusu dil alakalarının da belli bir ölçüde rolü olmuştur, diye biliriz. Bugün bazı iç görünümlü nitelikteki atasözü ve deyimlerimizin etimolojilerinin belirlenmesinde söz konusu dil alakalarından yararlanmak mümkündür. Sözgelimi Rus dilinde etimolojileri folklorik temelde açıklanabilen "Jiv kurilka, Bit' bakluşi, More po koleni" deyimlerinin Azerbaycan Türkçesindeki anlamsal karşılıkları olarak "Canı hələ suludur, Daban döymək, Araz aşığındandır, Kür topuğundan" deyimleri gösterilebilir. Azerbaycan Türkçesinden getirilen söz konusu deyimler, esasında yukarıda da belirtildiği üzere iç görünümlü deyimlerdir. Çünkü bu deyimler, sadece Azerbaycan Türkçesinde kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesine en yakın lehçeler olan Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde bile söz konusu deyimlere rastlanmamaktadır. Böylece Türk lehçelerinin gerek birbiriyle olan dil-kullanım, gerekse akraba olmayan yabancı dillerle dil alakalarının belirlenmesinde folklorik nitelikli etkenlerin, gelenek ve göreneklerin dikkate alınması gerekir.

Böylece hem dil dışı hem de dil içi etkenlerin etkileşimiyle gerçekleşen somut dil alakalarının değerlendirilmesi bakımından Fransız bilgini J. Vandries`in aşağıda yer alan görüşü de ilgi çekicidir: "*Hiç bir zaman her hangi bir dil yabancı etkileşim olmadan gelişemez; tam tersi komşu dillerin onu etkilemesi genelde onun gelişiminde büyük önem taşır. Dillerin bir-biriyle temas halinde olması tarihi bir gerekçedir ve bu temas bir dilin diğerini etkilemesine yol açmaktadır*" (Vanderis 1937: 11).

Gelişmiş dillerde alıntı nitelikli kelime ve terim sorunu, bu veya diğer sosyal bilim alanlarında şimdiye kadar çok geniş araştırılmıştır. Alıntı kelimelerin akraba olmayan bir dilden diğer bir dile geçmesi konusu, herhangi bir dilin tarihî gelişme süreçlerinde her zaman sürekli tartışmalara neden olmuştur. Akraba olmayan bir dilden diğer bir dile çoğu sayıda sözlüksel birim ve diğer dil unsurları günümüzde de geçmektedir. Bu, bir Türkçe sorunu halini aldığından Tanzimat döneminden bugüne kadar dil üzerine inceleme yapan araştırmacılar adı geçen konu ile devamlı meşgul olmuşlardır. Konu, devlet seviyesinde ve denetiminde incelenmeye kadar çıkmış, yabancı dillerden geçen kelimelere yaklaşımda görüşler çatışmış ve nihayet bazı gerçek sonuçlandırmalara varılabilmiştir. Yabancı kelimelerin alınması, dilde bir yozlaşma sürecini ve sorununu da beraberinde getirmiştir. Akabinde aynı ve çeşitli alıntı dil unsurlarından bir tür kurtulma hareketi bile başlanmıştır. Bu,

yalnız dil bilimi veya Türkoloji sorunu olarak değil, kamuoyunda hem de sosyal ve sosyolengüistik bir konu olarak incelenme ve araştırma objesi haline gelmiştir.

Hazırda Türkiye ve Azerbaycan devletleri arasında çeşitli siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkiler oluşmuştur. Azerbaycan Türkçesiyle Türkiye Türkçesinin çok geniş bir sosyolengüistik eksenli teması, bütün dil-kullanım alanlarında söz konusu olmuştur. Bu ise, dillerimizin kelime hazinesi ve dil-kullanım potansiyellerinin neden ibaret olduğunu çok iyi bilmemizi gerektirmektedir.

Türk halkı ve dili, bizden çok daha önce büyük devletçilik geleneğine ve çağdaş millî bağımsızlık örneğine sahiptir. Türkiye Türkçesinin konuşucuları, Orta Türk döneminden beri önce Doğu, daha sonra ise Batı ülkeleri ile karşılıklı ilişkiler kurmuş ve birbiriyle kelime alışverişinde bulunmuşlardır. Artık yıllardır ki; Türklerin önce Fransızlarla, sonra İngilizlerle olan dil ilişkileri, Türkiye'nin kitle iletişim araçlarında, görsel ve yazılı basınında tartışılmaktadır. İlişkiler sonucu Türkçeye çok sayıda Batı kökenli kelimeler alınmıştır. Bu ise, Türkçenin söz dağarcığında ve terminolojik sisteminde belli ölçüdeki sözlüksel gelişime yol açmıştır. Bu kelimelerin ve diğer dil-kullanım unsurlarının Türkçeye geçme tarihi ve onların kabullenme mekanizması gelişiminin dinamiği, kelimelerin semantik ve yapısal yönden değişim şekli, kapsadığı kullanım alanı ve bu alanın artı ve eksi yanları, Azerbaycan toplumu, entelektüel kamuoyu, sosyal ve bilişsel yönlü araştırmacıları için de ilgi çekici olacaktır, diye düşünüyoruz.

Her bir dilin kendiliğinde hem sözlüksel hem de deyim bilimsel adlandırılma olanakları ve olasılıklarını içermesi bilinen bir konudur. Ancak, yabancı dillerden geçen alıntı morfemler, kelime yapımında bazen daha üstün tutulmaktadır. Dolayısıyla, eşyayı ve herhangi bir kavramı ifade eden yabancı kökenli bir unsur, dilde gerek duyulan fakat dilin kendi içerisinde bulunmayan sanal nitelikli kelime hazinesindeki değerlerinden biri olarak varsayılmaktadır.

Türklerin dünya halkları birlikteliğindeki kültürel ilişki ve sosyal bağlarının kökenleri, en eski çağlara kadar uzanır. En eski dönemlerden beri gerek siyaset gerekse din ve ticaret, millet ve halkların birbiriyle kültürel ve sosyal ilişkisini sağlamıştır. Bu ilişkiler ise, akabinde bir takım somut bilişsel etkileşimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunların başında ise kuşkusuz dil alakaları gelmektedir. Milletler ve halklar, tarih boyunca birbirinin dillerini öğrenmiş ve birbirinin dilinden yararlanmışlardır.

Türk yazı dilleri ve tarihî lehçeleri kelime kadrolarında yer alan Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca vb. diğer dillere mahsus çok sayıdaki Batı kökenli alıntı nitelikli kelime ve terimler, belirli kültürel ve sosyal etkileşimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Çoğu kez aynı içerikli sözlüksel birimlerin ve asimetrik nicelikli dil-kullanım unsurlarının gelişmiş Türk yazı dillerinin hepsinde kullanıldığı gözlemlenmektedir (Karayev: 1989: 3).

Türkler, Orta Asya'dan çıkarak Anadolu'ya gelinceye kadarki uzun yürüyüşte İslam'la temasta olmuş, bu dini ve buna bağlı medeniyeti benimsemişlerdir. O zamana kadar daha çok büyük Avrasya coğrafyasının Türkistan, Sibirya, Altaylar, Çin ve Hint topraklarında ve sınırlarında tarihler yapmış ve kültürel alışverişlerle uğraşmış Türkler, bu zamandan itibaren Fars ve Arap dilleri ile de edebî ve kültürel ilişkiler kurarak Arap alfabesini kullanmışlardır. Böylece, yeni bir Türk uygarlığı ve Türk-İslam

medeniyeti dönemi veya sentezi, XII-XIII yüzyıllarda artık ana çizgileriyle ortaya çıkmıştır.

Türkçe, zamanında bir yandan Arapça ve Farsçadan çeşitli dil-kullanım unsurları alırken, öte yandan İtalyanca, Fransızca, Almanca ve İngilizceden de kelimeler almayı devam ettirmiştir. Akabinde, dil alakaları sisteminde yan katman olarak nitelendirilen dil-kullanım alışverişinde önce Fransızca, sonraları ise İngilizceyle daha yakın bir dil dışı ve dil içi teması kurulmuştur.

İtalyancayla Türkçe arasındaki kelime alışverişinin temelinde ticaret ilişkileri yer almıştır. Türklerin Anadolu topraklarını fethettiği zamanlarda Akdeniz, Orta Doğu ve Bizans ticareti, Venedik ve Cenevizlilerin elindeydi. Bundan dolayı, Türklerle İtalyanlar arasında önce ticaret sonraysa siyaset ve kültürel alanlarında ilişkiler gerçekleşmiştir. İtalyancadan Türkçeye çok sayıda kelime ve terim, söz konusu ilişkilerin sonucunda geçmiştir. Bunların arasında **banka, banyo, baston, bira, çimento, fabrika, gazete, karyola, limonata, lira, kasa, komposto, lokanta, moda, nota, pantolon, pasta, propaganda, salata, soda, tempo, vazo, villa** vb. kelimeler bulunmaktadır (Kundakçı 1978: 135-153). Belirtilen kelime ve terimlerin bir kısmı, ilginçtir ki, Türkçeye İtalyancadaki sözcüksel anlamlarını koruyarak geçebilmişlerdir.

İtalyanlardan sonra Türkler Fransızlarla da siyasî ve ticari ilişkilere girmişlerdir. XVI yüzyılın ilk yarısında, dolayısıyla büyük Türk-Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığı döneminde bu ilişkiler daha da gelişmiş ve genişlemiştir. Söz konusu dönemde, Fransızcadan Türkçeye daha çok ticaretle ilgili eşyaların adlarını, sosyal ve kültürel içerikli kavramların adlandırmalarını ifade eden kelimeler alınmıştır (Sunel 1992: 952).

Fransızca kelimelerin Türkçeye geçişi, yenileşme veya Tanzimat döneminde yoğun olarak ortaya çıkmıştır. Türkçenin kelime hazinesi ve terminolojik sistemi söz konusu dönemden itibaren gözle görülür bir şekilde değişmiştir. Buna bağlı olarak dille sağlanılan genel ulaşım ve iletişim alanında da yeni yönelimler oluşmuştur. Söz gelimi, her türlü siyasî, ekonomik ve kültürel faaliyet alanlarını içeren bilgi aktarımı, bütün dil-kullanım alanlarında yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma ise, çoğu kez çeşitli faaliyet alanlarına ilişkin terminolojik içerikli kelimelerin somut olarak nitelendirilebilen kullanımlarıyla belirlenebilmektedir.

Osmanlılar, Avrupa'yı Fransızcayla Türkçenin 250 senelik alakaları sonucunda XIX yüzyılın sonlarına doğru çok yakından tanıyabilmişlerdir. Hatta hem eğitimde, hukukta ve idare etme işlerinde hem de sanat ve edebiyatta döneminin bir bilim dili olarak kabul edilen Fransızcadan sadece kelime ve terimlerin alınmasıyla yetinilmesinin yeterli olamayacağı ve söz konusu dilin tümüyle alınarak bütün mümkün dil-kullanım alanlarında kullanılmasının gerektiği savı bile savunulmuştur (Sunel 1992: 952). Bu bakımdan o dönemde ülkenin şimdiki Türkiye Cumhuriyeti topraklarını da içine alan çeşitli okullarında Fransızca derslerinin çok geniş bir ölçekte okutulması dikkatleri çekmektedir. İşte buna bağlı olarak da Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarına doğru onun sınırları içerisinde ve özellikle de Anadolu'da hem dil hem de din eğitimiyle bir misyonerlik hareketinin başlatılması, ne yazık ki kelimenin tam anlamında yaygınlaştırılmıştır.

Türk bilim adamları belirtiyor ki, Fransız dilinin zamanın Osmanlıcasında geniş şekilde kendine yer edinmesinin bir nedeni de, özellikle XIX yüzyılda

dilin sadeleşmesi amacı ile dilden atılan Arapça ve Farsça kelimelerin yerine Türkçelerinin bulunulmasına fırsat bırakılmaksızın, Fransızca kelimelerinin benimsenmesinden ve bu tutumun çok kısa sürede yaygınlaştırılmasından ibaret olmuştur. Kemal Özmen`in fikrine göre, o dönemde seçkin olmanın gereğini sadece ağdalı bir Osmanlıca kullanmak değil, içinde Fransızca kelime ve deyimlerin yanı sıra, çeşitli dil kalıplarının da yer aldığı bir dilin kullanılması oluşturmuştur (Özmen 1978: 45-55). Aynı nitelikli dil alakaları süreci, XIX yüzyıl Rus Çarlık İmparatorluğu'nda da çok geniş bir şekilde vuku bulabilmiştir (Həsənova 2008: 216). Ancak bugün ne Rusçada ne de Türkçede Fransızcanın herhangi bir yoğun etkisi söz konusu değildir. Dolayısıyla, günümüz Türkçesinde veya çağdaş Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinde, şu veya diğer bir dilin çağımızdaki gözlemlenen yoğun etkisinin yakın bir gelecekte geçici bir nitelik kazanacağı, şimdiden kaçınılmaz bir gerçek olarak belirlenebilmektedir.

Söz konusu dönemde, Türkçenin sadeleştirilmesi amacıyla atılan Arap ve Fars kökenli sözcüklerin yerine Fransız kökenli kelime ve terimlerin alınmaması ve bunların yerine Türkçelerinin bulunması ve yazım kurallarına uygunlaştırılmasının taraftarı olanlar ve bu alanda araştırmalar yapanlar da olmuştur. Ama bu işlerin çoğunluğu, o zaman çözülmeden sonuçsuz kalmış ve çözüm ne yazık ki sonraki kuşaklara devredilmiştir. Hatta söz konusu dönemde, Fransız kökenli kelimelerin Türkçeye gelişi daha da hızlanmıştır. Şöyle ki; daha önceki yüzyıllarda dile alınan İtalyanca kelimelerin de yerine Fransız kökenli sözcükler kullanılmıştır. Bunların bazılarına somut örnek olarak aşağıdakiler gösterilebilir: **mobilya/möble, kitara/gitar, riziko/risk, sera/cser, araça/teraş, peruka/peruk** vb.

XIX yüzyıla kadar Türk yazarları ve şairleri, genellikle aruz vezniyle yazılan divan edebiyatı ve şiiri alanında değerli eserler sunmuşlardır. XIX yüzyılda ise, dolayısıyla Tanzimat döneminden sonra yoğun bir şekilde Fransız edebiyatıyla ilgilenen Türk yazarları, birçok halde Fransızca eserlerin etkisi altında kalarak belli ölçüde Fransızların dil ve kültürünü benimsemiş ve eserlerinde Fransızca kelime ve dil-kullanım kalıplarını sık olarak kullanmışlardır.

XIX yüzyılın ilk dönemlerinden başlayarak XX yüzyılın ilk çeyreğinde de hâlâ döneminin dünya ekseninde çok önemli bir edebî dili sayılan Fransızcanın Türkçeyle alakaları ve Fransızcadan Türkiye Türkçesine kelime alımı konusu, hem bilimsel araştırmalarda ele alınmış hem de çeşitli kavramların Cumhuriyet döneminde terminolojik olarak modern Türkçede adlandırılmasında etkili olmuştur, denebilir. Bu bakımdan Türkiye Türkçesinde kelime yapımı ve özgün terim sistemimin oluşturulması alanında çok değerli eserler vermiş Prof. Dr. Hamza Zülfikar söz konusu dil etkisini değerlendirerek şöyle yazıyor: "*Cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne kadar terim konusunda daha çok Fransızca terimler temel olarak alınmış, Türkçe terimler Fransızca terimleri ile ilişkin araştırılmıştır. Öğretim sürecinde ya Fransızca terim çevrilmiş, ya da o terimin anlamına yakın bir kelime türetilerek terimin bildirdiği kavram karşılanmıştır. Aynı terime bir karşılık da bulunmamıştır*" (Zülfükar 1990: 86).

Fransızca, Türkiye Türkçesine gösterdiği etkiden çok daha az olarak Azerbaycan Türkçesini de etkilemiştir. Söz konusu etki, Rusça aracılığıyla XIX yüzyılın 50'li yıllarından beri dolaylı olarak gerçekleşebilmiştir. Fransız kökenli kelimeler, Rusçaya çoğunlukla Birinci Petro döneminde geçmiştir. Akabinde

XVIII yüzyılın sonu, XIX yüzyılın başlarında Rus asilzadelerinin arasında bir kullanım geleneğine dönüşen Fransız dili ve kültürüne özenme, çok yaygın bir hale gelmiştir. Fransızcadan Rusça aracılığıyla özellikle askeri, tiyatro, müzik, dil ve edebiyat, tıp vb. alanlarına ilişkin terimler, Azerbaycan Türkçesine geçmiştir. Günümüzde ise, gerek bir takım yabancı kelimelerin Türkçe karşılıkları gerekse İngilizceden geçen terminolojik nitelikli sözcükler, özellikle bilişim ve iletişim alanlarıyla bağlı bilişsel kavramları ifade eden terimler, Azerbaycan Türkçesine Türkiye Türkçesi aracılığıyla da geçebilmektedir (Musaoğlu 2007:565-473).

Tanzimat döneminden sonra Türkiye Türkçesinin kelime hazinesinde boy gösteren Hint-Avrupa kökenli kelimelerin tarihî bir kronolojiye dayanan alınma süreci ve dil-kullanım mahiyeti, Türk filolojisinde lengüistik ayrıntılarıyla ve yayılım-etkileşim özellikleriyle şimdiye kadar kapsamlı olarak incelenmiştir. Söz gelimi dilci Fahir İz, söz konusu dil unsurlarının Türkçeye ilişkin hem ölçünlü edebî dil hem de normal konuşma dilindeki kullanımını değerlendirerek şöyle yazmıştır: *"Tanzimat'tan sonra Batı ile her çeşit ilişkilerin artması sonucu siyaset, ticaret ve kültür alanlarında Avrupa dillerinden birçok söz ve terim geçmesi gerçekleşti. Bu yeni yabancı kelimelerin çoğunluğu, İtalyanca ve Fransızcadan gelmiştir. Şemsettin Sami`nin yüzyılın sonunda yayımladığı sözlükte (Şemsettin Sami. Kamus-ı Türki. İstanbul, 1317 H 1899) bunları toplu bir biçimde görmek mümkündür. Bu Avrupa kökenli sözcükler, özellikle Fransızcaları toplumda ancak Batıya gözü kapalı giren züppe tipler arasında yeni bir moda haline geldi. Bu tipler dönemin romanlarının dilinde canlanmıştır. Ancak bu yabancı sözler normal konuşmada, iletişimde ve yazı dilinde göze çarpacak kadar bir boyuta çıkmamıştır* (İz 1987: 221).

Türkiye'de Cumhuriyet döneminden sonra dil konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirilmiş ve dilde sadeleşmeye çok büyük önem verilmiştir. Cumhuriyetin her şeyle yeni olması ve siyasi bağımsızlığı gereği, Atatürk'ün tabiriyle Türkçenin diğer dillerin boyunduruğundan kurtulması faaliyeti ve düşüncesiyle desteklenmiştir.

XX yüzyılın 50'li yıllarına kadar Batı dillerinden Türkiye Türkçesine geçen kelimelerin ve diğer dil-kullanım kalıplarının sayısına göre çoğunluğunu, Fransızcadan alınan dil alıntıları oluşturmuştur. 1950'li yıllardan beri ise, Türkiye Türkçesine en çok İngilizceden kelimeler ve diğer dil-kullanım kalıpları alınmaktadır. Bunun yanı sıra iki yüz seneden çok bir süredir ki; önce Arapçadan ve Farsçadan, sonraysa Fransızcadan ve İngilizceden ve diğer akraba olmayan dillerden alınan yabancı sözcüklerin ve alıntı nitelikli çeşitli dil-kullanım unsurlarının Türkçeyi yozlaştırmasının önüne geçilmesi mücadelesi, Türkiye'de hâlâ verilmektedir. Alıntı kelimelerin karşılıkların türetilmesi çalışmaları, günümüzde de çeşitli kurum ve kuruluşlar, sivil toplum örgütlerince hiç durmaksızın sürdürülmektedir (Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu 2008).

Bellidir ki, her bir dil duygu ve düşünce biçiminin özel bir ifade tarzıdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliği de onun düşünebilmesi, düşündüğünü ifade etmesi, dolayısıyla konuşmasıyla belirlenebilmektedir. Düşünme ile konuşma arasında iki yönlü bir ilişki ve etkileşim bulunmaktadır. Düşünebilmemiz bizi düşündüklerimizi ifade etmeye mecbur ederken yeni ifade tarzı da düşünce ufuklarını yüzümüze açabilir. Bir milletin dili ile o milletin düşüncesinin uygunluğunun gerekliliği de işte buna

bağlıdır. Bu gerekliliği en güzel bir şekilde Atatürk ifade etmiştir: "*Milli duygu ile milli dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması milli duygunun gelişmesinde ilk etkidir. Fransız ve diğer dillerden Türkçe için alınan bir kelime ile dilimizdeki, düşüncedeki anlam yükü arasında ilişki kura bilmemek o alanda düşünebilmeyi zorlaştırıyor. Düşünme olmadan da ne gelişme ne de ilerleme söz konusudur*"(Korkmaz 1992: 190).

Tanzimat dönemi sonrasında Türkçede kullanılan Arap ve Fars kökenli dil-kullanım unsurlarının Türkçe modern karşılıklarının türetilmesi, millî edebî dil yazıtlarımız, lehçe ve ağız kaynaklarının yanı sıra Batı dillerinden alınan morfemlerden yararlanılarak da gerçekleştirilmiştir. İkincilere örnek olarak aşağıdaki kelimeler gösterilebilir: **Ekonomi, sosyal, üniversite, profesör, kriz, parti, jüri üyesi, doktor, servis, lise, endüstri** vb.

Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerinde, hem Arap ve Fars dillerinden hem de Batı dillerinden alınarak kullanılan ve artık Türkçeleşmiş olan kelimelerin Türkiye Türkçesinde Türkçe karşılıklarıyla ya tek anlamlı ya eşanlamlı sözcükler olarak kullanılması dikkatleri çeken diğer bir husustur. Söz gelimi: **Uçak, saldırgan; inkılâp//devrim** vb. (Gedikli 1996: 239-244).

Böylece bilişim-iletişim çağında, bilim ve teknolojinin gelişimine ve özellikle de dünyanın dil haritasının bilişsel algılanmasına bağlı olarak belirlenebilen çeşitli kavramların yabancı dillerdeki somut kelime anlamlarının Türkçeye aktarılması, en güncel Türkoloji sorunlarından biri olarak gündemdedir. Türk yazı dilleri ve tarihî lehçelerine, şu veya bu biçimde ödünç olarak alınan dil-kullanım alıntıları karşılıklarının Türkçe kökenli morfemlerle ve diğer dil-kullanım olanaklarıyla türetilmesi, söz konusu sorunun çözümlenmesinin başından beri çok doğru olarak belirlenen birinci yoludur. Bu mümkün olmayınca çoğunlukla evrensel nitelikli kavramları ifade eden kelimelerin ve terimlerin yabancı dillerden doğrudan alınması gerekmektedir. Söz konusu kelimelerin ve terimlerin ise, Türkçenin ses uyumuna ve imlâ kurallarına uydurularak ve uygun bir hale getirilerek kullanılmasıyla kelime hazinesinde yer almasının daha doğru olacağını düşünüyoruz.

KAYNAKLAR

ATATÜRK ve TÜRK DİLİ (1992), *Belgeler*. Yayına hazırlayan Prof. Dr. Z. Korkmaz. TTK Basımevi, Ankara.

GEDİKLİ, Yusif (1996), *Azerbaycan, Uygur ve Türkmen Türkçelerinde Yeni Kelime Yapımı*. Türk Dünyası. Dil ve Edebiyat Dergisi. Sayı I, Bahar, s.239-244.

HƏSƏNOVA, Vəfa (2007), *İki dillilik ortamında dil əlaqələri və rus dilində türk mənşəli paremioloji-frazeoloji xarakterli ifadələrin işlənilməsi*. Prof. Dr. Taciser Onuk'a Armağan, Kültür Ajans Yayınları, Ankara. 2007, s. 215-226.

KARAYEV A. (1989), *Çağdaş Azericede Avrupa Kökenli Yabancı kelimeler*. Bakü, 93 s.

KUNDAKÇI, Durdu (1978), *İtalyancadan Türkçeye Türkçeden İtalyancaya Geçmiş Sözcükler Üstüne*. İtalyan Filolojisi. Sayı 11, Ankara, s.135-153.

İZ, Fahir (1987), *Dilde Mo*da. Türk Dili. Aylık Dil Dergisi Cilt: L II, Sayı: 424, Nisan, s. 217-223.

MUSAOĞLU, Mehman (2007), *Atatürk'ün Türk Dünyası, Türkçe Üzerine Söyledikleri ve Günümüz Gerçekleri.* Türk Dili. Dil ve Edebiyat Dergisi, Türk Dil Kurumu,75 Dil Bayramı, Özel Sayı, Sayı: 669, s. 465-473.

ÖZMEN, Kemal (1978), *Univers Françis Dans L.Oeivre de Hüseyin Gürpınar*. Doktora Tezi. Hacettepe Universitesi. Ankara.

SUNEL, Namit (1992), *Çağdaş Türkçeye Yabancı Dillerin Etkisi.* Türk Dili, Aylık Dil Dergisi, Sayı: 485, Mayıs, s. 950-960.

VANDERİS J. (1937), *Yazık,* Moskva, 257 s.

YABANCI SÖZLERE KARŞILIKLAR KILAVUZU (2008), Ankara, Türk Dil Kurumu.

ZÜLFÜKAR, Hamza (1990), *Yeni Bir Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü Dolayısıyla*. Türk Dili. Aylık Dil Dergisi, Sayı: 459, Mart.